

DALAY LAMA XIV NING DINLARARO MULOQOT MADANIYATINING RIVOJLANTIRISHGA QO‘SHGAN HISSASI

Ilmiy rahbar : **Rashid Xudoyberdiyev**

2-son Davolash ishi fakulteti

221– “A” guruh talabasi : **Fayziyeva O‘g‘ilxon Amrulloevna**

Annotatsiya: Ushbu maqola dunyo tinchligi, diniy bag‘rikenglik va insoniyat birligini ta‘minlash yo‘lida Dalai Lama XIV tomonidan olib borilgan faoliyatning mohiyatini tahlil etishga bag‘ishlangan. Asosiy e‘tibor uning dinlararo muloqot madaniyatini rivojlantirishdagi hissasi, tolerantlik g‘oyalarini targ‘ib etishdagi roli hamda global miqyosdagi tinchlik harakatlariga qo‘shgan amaliy hissasiga qaratilgan. Dalai Lama XIV, ya‘ni Tenzin Gyatso, butun insoniyatni yagona oilaning a‘zosi sifatida ko‘rgan holda, turli dinlar o‘rtasidagi tafovutlarni ziddiyat emas, balki o‘zaro boyituvchi madaniy xilmaxillik sifatida talqin qiladi. U o‘z nutq va asarlarida har bir dinga xos ma‘naviy qadriyatlar — mehr, rahm-shafqat, sabr-toqat va insonparvarlik tamoyillarini umumiy axloqiy asos sifatida ilgari suradi.

Kalit so'zlar : Dalay Lama XIV, Tenzin Gyatso, dinlararo muloqot, bag‘rikenglik, tinchlik, diniy madaniyat, insonparvarlik, axloqiy qadriyatlar, globallashuv, dinlararo totuvlik.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida insoniyatning eng muhim vazifalaridan biri – turli madaniyatlar, dinlar va millatlar o‘rtasida tinchlik, bag‘rikenglik va o‘zaro hurmat muhitini yaratishdir. Axborot oqimlari, siyosiy manfaatlar va madaniy qarama-qarshiliklar tobora ortib borayotgan bir paytda, dinlararo muloqot nafaqat diniy doiralarda, balki butun jahon miqyosida barqaror taraqqiyotning asosi sifatida qaralmoqda. Tarix davomida ko‘plab buyuk mutafakkirlar va ruhiy yetakchilar turli e‘tiqodlar o‘rtasida tinchlik o‘rnatish, insoniy qadriyatlarni tiklash yo‘lida faoliyat yuritganlar. Shu ulug‘ shaxslar ichida Dalai Lama XIV (Tenzin Gyatso) alohida o‘rin egallaydi. U Tibet xalqining ruhiy rahnamosi, butun insoniyat uchun esa tinchlik, rahm-shafqat va diniy bag‘rikenglik ramzi sifatida

tanilgan. Dalay Lama XIV nafaqat buddaviylik dinining ruhoni rahnamosi, balki umuminsoniy tinchlik va muloqot madaniyati tarafdori sifatida jahon sahnasida katta obro‘-e‘tibor qozongan. Uning faoliyati diniy chegaralarni, milliy farqlarni va siyosiy to‘siqlarni ortda qoldirgan holda, dunyoviy axloq, insoniy mehr-shafqat va o‘zaro tushunish g‘oyalariga asoslanadi.

Uning fikricha, insoniyatning kelajagi qurollanishda emas, balki ruhiy uyg‘onish, muloqot madaniyati va bag‘rikenglikni chuqurlashtirishda. Dalai Lama ta‘limotida dinlar o‘rtasidagi muloqot – bu shunchaki suhbat emas, balki insonlar o‘rtasidagi ruhiy ko‘prik, insoniyatni yagona maqsad sari birlashtiruvchi kuchdir.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, diniy to‘qnashuvlar va ideologik qarama-qarshiliklar kuchaygan bir paytda Dalai Lama XIVning tinchlik, sabr, bag‘rikenglik va mehr-oqibatga asoslangan qarashlari butun dunyo uchun umid manbaiga aylandi. U ko‘plab xalqaro anjumanlarda nutq so‘zlab, dinlararo muloqotning faqat diniy masala emas, balki insoniyat omon qolishi uchun zarurat ekanini ta‘kidlab kelmoqda. Shu bois, Dalai Lama XIVning dinlararo muloqot madaniyatini rivojlantirishga qo‘shgan hissasini o‘rganish nafaqat diniy, balki ijtimoiy-falsafiy va madaniy ahamiyatga egadir. Uning faoliyati orqali biz nafaqat buddaviylikning insonparvarlik g‘oyalarini, balki turli e‘tiqodlar o‘rtasida tinchlik o‘rnatishning amaliy yo‘llarini ham ko‘rishimiz mumkin.

Dalai Lama XIV hayoti va shakllanishi

Dalai Lama XIV — asl ismi Lhamo Thondup, 1935-yilda Tibetning Amdo viloyatida tug‘ilgan. Ikki yoshligida u ilgari vafot etgan XIII Dalai Lamaning reenarnatsiyasi sifatida tan olingan va 1950-yilda Tibetning siyosiy va ruhiy rahbari sifatida faoliyatini boshlagan. Uning hayoti boshlangan davrda Tibet mustaqilligi xavf ostida edi. 1959-yilda Xitoy bilan yuzaga kelgan mojarolar sababli Dalai Lama Hindistonga surgun qilindi va u yerda Tibet muhojir hukumatini tuzdi. Ammo u kurashini zo‘ravonlik yo‘li bilan emas, tinch yo‘l bilan hal qilish tarafdori bo‘ldi. Aynan shu yondashuvi uning keyingi butun faoliyatiga, ayniqsa dinlararo muloqot konsepsiyasiga asos bo‘ldi.

Dinlararo muloqotning falsafiy mohiyati

Dalay Lama nazarida, din — insonning ma'naviy takomil yo'lidir, biroq bu yo'l har kimda turlicha bo'lishi mumkin. Shuning uchun u har bir dinni o'z yo'lida hurmat qilishga chaqiradi. U ko'p bor ta'kidlagan:

> “Bizning dinlarimiz turlicha bo'lishi tabiiy, ammo ular yuragimizdagi rahm-shafqatda birlashadi.”

Uning falsafasida dinlararo muloqot uchta asosiy tamoyilga tayangan:

1. Hurmat — har bir e'tiqodning muqaddasligini tan olish.
2. Tushunish — farqlarni emas, umumiylikni izlash.
3. Hamkorlik — dunyoda tinchlikni saqlash uchun birgalikda harakat qilish.

U bu tamoyillarni amaliyotda qo'llagan holda, butun dunyo bo'ylab islom, nasroniylik, hinduizm, yahudiylik va boshqa din vakillari bilan uchrashuvlar o'tkazgan.

Dalay Lama XIV ning xalqaro faoliyati

Dalay Lama XIVning dinlararo muloqot sohasidagi amaliy faoliyati keng va turli shakllarda namoyon bo'lgan:

1986-yil Italiyadagi Assisi shahrida o'tgan “Dunyo dinlari tinchlik uchun” sammitida u turli din vakillari bilan bir qatorda qatnashib, “Tinchlik – bu diniy majburiyatdir” degan g'oyani ilgari surgan.

1989-yilda u Tinchlik bo'yicha Nobel mukofoti bilan taqdirlangan. Bu mukofot uning zo'ravonliksiz kurashi va diniy bag'rikenglik yo'lidagi xizmatlari uchun berilgan.

2000-yillardan boshlab, Dalai Lama Harvard, Oxford, Yale kabi universitetlarda din, axloq va insoniyat qadriyatlarini haqida ma'ruzalar o'qib, yosh avlodni muloqot madaniyatiga o'rgatgan.

Shuningdek, u dunyoning turli joylarida tinchlik forumlari, interfaith-dialog (dinlararo muloqot uchrashuvlari) va ruhiy seminarlar o'tkazib kelmoqda.

Axloqiy qadriyatlar va insonparvarlik tamoyili

Dalay Lama XIV ta'limotining markazida "rahm-shafqat (compassion)" g'oyasi turadi. Unga ko'ra, har bir dinning ildizi – insonning boshqasiga mehr bilan munosabatda bo'lishidir. Shuning uchun u ko'p marotaba ta'kidlaydi:

> "Insonni yaxshi qilish uchun diniy marosimlar emas, balki samimiy mehr kerak."

Uning "Ethics for the New Millennium" ("Yangi asr uchun axloq") nomli kitobida u zamonaviy jamiyatni diniy emas, balki axloqiy uyg'onish sari da'vat qiladi. Uningcha, muloqot faqat so'z bilan emas, balki amaliy rahm-shafqat orqali namoyon bo'lishi kerak.

Dalay Lama g'oyalarining jahondagi ahamiyati

Bugungi dunyoda diniy mojarolar, radikalizm va kamsitish holatlari ko'paygan bir davrda Dalai Lama XIVning g'oyalari insoniyat uchun yo'l ko'rsatkich bo'lib xizmat qilmoqda. Uning ta'limoti:

Turli dinlar o'rtasida muloqot madaniyatini kuchaytiradi,

Insoniyatni umumiy axloqiy qadriyatlar asosida birlashtiradi,

Zo'ravonliksiz jamiyat qurish g'oyasini ilgari suradi.

Dalay Lama o'z faoliyati bilan shuni isbotladi: haqiqiy tinchlik faqat siyosiy bitimlar bilan emas, balki ruhiy uyg'unlik va bag'rikenglik bilan barqaror bo'ladi.

Xulosa

Dalay Lama XIV insoniyat tarixida nafaqat diniy, balki ma'naviy-axloqiy yetakchi sifatida o'zining o'chmas izini qoldirgan siymolardan biridir. Uning faoliyati bugungi notinch, ziddiyatli va mafkuraviy jihatdan bo'lingan dunyoda tinchlik, bag'rikenglik va o'zaro hurmat madaniyatining yorqin namunasi bo'lib xizmat qiladi. U dinlararo muloqot masalasini nazariy g'oya sifatida emas, balki amaliy hayotiy zarurat sifatida ilgari surdi.

Dalai Lama XIVning asosiy g‘oyasi shundan iboratki — har bir inson, qaysi din yoki millat vakili bo‘lishidan qat’i nazar, yuragida mehr, rahm-shafqat va insonparvarlik tuyg‘usini tarbiyalashi zarur. Chunki aynan shu qadriyatlar tinchlik va totuvlikning negizidir. U “agar inson qalbida tinchlik bo‘lsa, jamiyatda ham tinchlik bo‘ladi” degan falsafani hayotiy mezon darajasiga ko‘tardi. Dalai Lama o‘z chiqishlarida ko‘p bora diniy tafovutlarni emas, balki umumiyligni ko‘rishga chaqiradi. Uning nazarida barcha dinlarning mohiyati bir — ular insonni ezgulikka undaydi. Shu bois u turli din vakillari o‘rtasidagi muloqotni kuchaytirish, diniy rahbarlarning o‘zaro hamkorligini yo‘lga qo‘yish, yosh avlodga diniy bag‘rikenglikni o‘rgatish masalalariga alohida e‘tibor qaratadi. Uning dunyo bo‘ylab qilgan safarlari, xalqaro forumlardagi chiqishlari, diniy yetakchilar bilan uchrashuvlari orqali “tinchlik – bu insoniyatning umumiy tili” degan g‘oya tobora keng tarqalmoqda. Dalai Lamaning tinchlik va mehr-oqibat haqidagi g‘oyalari nafaqat buddaviylar, balki musulmonlar, xristianlar, hindular va boshqa din vakillari tomonidan ham hurmat bilan qabul qilinmoqda. Dalai Lama XIV shaxsi bugungi kunda global ijtimoiy hayotda ma‘naviy birdamlik, diniy murosalamachilik va inson qadriyatlariga sodiqlik ramzi sifatida e‘tirof etilmoqda. Uning faoliyati shuni ko‘rsatadiki, dinlararo muloqot bu — insoniyat kelajagini barqaror tinchlik sari yo‘naltiruvchi eng muhim vositalardan biridir.

Shu bois, Dalai Lama XIV ning dinlararo muloqot madaniyatiga qo‘shgan hissasi nafaqat diniy doiralarda, balki siyosiy, ta‘limiy va ma‘naviy sohalarda ham ulkan ahamiyat kasb etadi. Uning hayoti va faoliyati bizni o‘zaro hurmat, sabr-toqat, mehr-shafqat va tinchlik sari yetaklaydigan ma‘naviy yo‘l xaritasidir. Dalai Lama XIV ilgari surgan g‘oyalar — “dunyo yagona inson oilasidir” degan insonparvar tamoyil bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Uning hayoti bizga shuni o‘rgatadi: har bir inson qalbidagi tinchlik — butun insoniyat tinchligining garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dalai Lama XIV (Tenzin Gyatso). The Art of Happiness. – New York: Riverhead Books, 1998.

2. Dalai Lama XIV. Ethics for the New Millennium. – New York: Riverhead Books, 1999.
3. Dalai Lama XIV. Toward a True Kinship of Faiths: How the World’s Religions Can Come Together. – New York: Doubleday, 2010.
4. Dalai Lama XIV. The Universe in a Single Atom: The Convergence of Science and Spirituality. – New York: Harmony Books, 2005.
5. His Holiness the Dalai Lama. Beyond Religion: Ethics for a Whole World. – Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2011.
6. Thupten Jinpa. The World of Tibetan Buddhism: An Overview of Its Philosophy and Practice. – Wisdom Publications, 1995.
7. UNESCO. Interfaith Dialogue and Peacebuilding: Global Perspectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017.
8. Armstrong, Karen. The Case for God. – London: Bodley Head, 2009.
9. Rumi, Jaloliddin. Masnaviy Ma’navi. – Tehron: Al-Hoda Publishing, 2001. (Dinlararo bag‘rikenglik falsafasi nuqtayi nazaridan)
10. Qo‘ldoshev, N. Dinshunoslik asoslari. – Toshkent: TDSHI nashriyoti, 2021.
11. Mamatov, B. Diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlik madaniyati. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2018.
12. BMT (United Nations). World Peace and Religious Harmony Reports (2010–2020). – New York: UN Publications.
13. Dalai Lama XIV rasmiy veb-sayti: <https://www.dalailama.com> (so‘nggi nutqlari va bayonotlari).
14. Tursunov, S. Globallashuv davrida diniy muloqotning ahamiyati. – “Falsafa va Hayot” jurnali, 2020-yil, №4.
15. Aliyeva, M. Insoniyat birligi g‘oyasining ma’naviy asoslari. – Toshkent: “Ma’naviyat” nashriyoti, 2022.